

Анотація

Іногамова-Хегай Л.В. Питання співучасті у міжнародному та російському кримінальному праві. – Стаття.

Одним із складних питань кримінального права є поняття участі в організованій злочинній групі. Ратифікація в 2004 р. Російською Федерацією Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. спричинила певні зміни в КК РФ, наслідком чого стало більш чітке визначення злочинної організації.

Ключові слова: злочинна організація.

Summary

Inogamova-Hegay L.V. Questions of participation in the international and Russian criminal law. – Article.

Concepts of participation of the organized criminal group are one of complicated questions in the criminal law. In 2004 Ratification of UN Convention against the transnational organized crime of 2000 has defined changes in the criminal code of Russian Federation. Consequence of that, the definition of criminal organization has become more precise.

Key words: criminal organization.

УДК 343.2256342.534.2

Л.А. Остапенко

ІМУНІТЕТ – ПІДСТАВА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЧИ ОСОБЛИВИЙ ПОРЯДОК ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ?

Імунітет – (англ. *immuniti* від лат. *immunitas* – звільнення від чогось) – загальноправовий термін, який означає звільнення певного кола суб'єктів права з-під дії загальних правових норм. У міжнародному праві відомі, зокрема, імунітет держави, імунітет військових кораблів, імунітет дипломатичний, імунітет консульський. У конституційному праві передбачені привілеї певних категорій посадових осіб держави, які полягають у їх недоторканості, а саме: імунітет парламентський (депутатський), імунітет президентський, імунітет суддівський. Фінансовому праву відоме поняття податкового (фінансового) імунітету, тобто звільнення певних категорій платників податків від сплати конкретного його виду (як правило, надається на певний строк).

Перелічені види імунітету не є вичерпними. Так, наприклад у міжнародному праві існують також поняття “імунітети міжнародних організацій”, “імунітети Організації Об'єднаних Націй”, у кримінальному судочинстві - “імунітет свідка”, у господарському – “конкурсний імунітет” тощо.

Отже, коло предметного дослідження терміна “імунітет” є достатньо широким. Однак, питання юридичної природи та значення імунітету у кримінальному праві мають і на сьогодні особливу актуальність, оскільки, по суті, положення ч.ч. 1, 5 ст. 3, ч. 4 ст. 6 КК України детально не регламентують питання кримінальної відповідальності осіб, наділених тим чи іншим видом правового імунітету

(іmunітет дипломатичний (консульський), іmunітет парламентський (депутатський), іmunітет президентський, іmunітет суддівський, іmunітет свідка), а повністю відсилають до норм міжнародного права.

У зв'язку з цим виникає проблема розуміння природи правових іmunітетів (у тому числі і міжнародних) у національному кримінальному праві, розуміння підстав та меж особливого порядку настання кримінальної відповідальності для осіб, наділених іmunітетом у відповідності до положень як чинного законодавства, так і положень норм міжнародного права.

У вітчизняній науці спеціальних досліджень відносно місця та юридичного значення правових іmunітетів у кримінальному праві, а також питань універсального розуміння правових іmunітетів у сучасному кримінальному праві та дослідження значення правового іmunітету для настання кримінальної відповідальності або звільнення від неї не проводилось. Публікації В. Гутника, С. Волкотруба, С. Груздова, О. Комарницької, І. Строкова були присвячені питанням забезпечення іmunітету народних депутатів, президента, свідків, меж їх недоторканості, а також особливого порядку притягнення до кримінальної відповідальності зазначеної категорії осіб, тобто досліджувався кримінально-процесуальний аспект правових іmunітетів спеціальних суб'єктів.

Метою даної доповіді є обґрунтування юридичного значення правового іmunітету та необхідності його закріплення у Кримінальному кодексі України.

Етимологічно поняття "іmunітет" (від лат. *immunitas (immunitatis)*) – звільнення від повинності, недоторканність; пільга, несприйняття, звільнення від будь-чого (від дечого) [1]. Поняття іmunітету у теорії права не є однозначним. Так, наприклад, І. Колчевський [2], О. Ніколаєв [3], Д. Левін [4] пропонують термін "іmunітет" розглядати як непокору юрисдикції держави. Є й інші пропозиції, щодо розуміння кримінально-правового іmunітету. О. Кибальник [5], І. Лукашук [6] під кримінально-правовим іmunітетом пропонують розуміти сукупність спеціальних прав та привілеїв, наданих особливо визначеним у законі категоріям осіб, та відмінний від загальноприйнятого порядок притягнення цих осіб до кримінальної відповідальності та звільнення від неї.

Винятки (привілеї) із загального порядку реалізації кримінальної відповідальності традиційно розглядаються як інститут кримінально-процесуального права зміст якого зводиться до особливого порядку порушення кримінальної справи, здійснення процесуального затримання та застосування деяких заходів примусу, а також проведення слідчих дій по відношенню до тих чи інших категорій осіб. Тобто більшість фахівців, які займалися науковими дослідженнями принципу іmunітету, заперечують його матеріально-правову природу і пропонують правові іmunітети у кримінальній юрисдикції визнавати виключно як інститут процесуального права. Наприклад, В. Гутнік поняття іmunітету визначає як норми права, які передбачають звільнення певних суб'єктів від процесуальних обов'язків та особливий порядок притягнення до кримінальної відповідальності і застосування заходів процесуального примусу [7].

І.Б. Колчевський пропонує розмежувати іmunітети на процесуальні та матеріальні. Процесуальні іmunітети дістають прояв у специфіці прийняття

рішень про порушення кримінальної справи та вчинення процесуальних дій по відношенню до особи, яка наділена імунітетом (у т.ч. звільнення її від арешту та затримання), а також включають особисту недоторканість даної особи, імунітет від юрисдикції тощо. Для матеріального права має значення лише урахування “початково встановленої особистої недоторканості” [8]. Автор наголошує на “первинності” кримінально-правових імунітетів по відношенню до процесуальних імунітетів, аргументуючи своє твердження тим, що “початково встановлена особиста недоторканість суб’єкта є передумовою застосування процесуальних імунітетів при застосуванні кримінального закону” [9].

Пропозиція І.Б. Колчевського, безумовно, заслуговує на увагу, однак вона не є безспірною. Розмежувати імунітети на процесуальні та матеріальні, як самостійні правові інститути, на наш погляд, є неможливим, оскільки кримінальне та кримінально-процесуальне право співвідносяться між собою як зміст і форма. Кримінально-процесуальне право є формою, в якій знаходить своє застосування зміст кримінального права. Водночас, норми кримінально-процесуального права не можуть суперечити нормам кримінального права, оскільки основне їх призначення полягає у сприянні забезпеченню реалізації норм кримінального права. Отже, кримінальне та кримінально-процесуальне право – це тандем правових норм. Якби не було кримінального права, кримінально-процесуальне право було б безпредметним. Відсутність кримінально-процесуального права позбавило б кримінальне право тієї необхідної процесуальної форми, в якій воно лише і може зберегти якості права, не перетворюючись на свавілля [10].

У чому полягає відмінність між “початково встановленою особистою недоторканістю” як матеріально-правовою категорією та “особистою недоторканістю” у процесуальному розумінні – І.Б. Колчевський не розкриває, а довільне тлумачення зазначених понять може призвести до висновку, протилежному авторському.

Імунітет, як виняток із загальних правил дії кримінального закону, не декриміналізує діяння, тобто злочин продовжує залишатися злочином. А особливості настання кримінальної відповідальності полягають у наявності тих чи інших, встановлених у законодавстві “перепон”, “привілеїв”. У кримінально-правовому розумінні імунітет являє собою особливий порядок настання кримінальної відповідальності для певного кола осіб по відношенню до яких діють особливі “правила” притягнення до кримінальної відповідальності. Конституційний Суд України у своєму Рішенні щодо офіційного тлумачення положень ч.3 ст. 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканість) встановив, що кримінальна відповідальність передбачає офіційну оцінку відповідними державними органами поведінки особи як злочинної. Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого Кримінальним кодексом (далі – КК) України (ч. 1 ст. 2 КК України 2001 року). Сутність кримінального процесу полягає у виявленні (встановленні) та правильному закріпленні матеріальних правовідносин відповідальності, тобто процесуальна форма не утворює підстав самостійної юридичної відповідальності і не є стадією кримінальної відповідальності [11].

Як правило, усі вимоги, щодо кримінальної відповідальності містяться у Кримінальному кодексі: підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК (ч. 1 ст. 2 КК України), злочинність та караність діяння визначаються лише у КК (ч. 3 ст. 3 КК України).

Однак, вирішення питання про кримінальну відповідальність пов'язане не лише з КК України, але й з іншими джерелами, зокрема, міжнародно-правовими актами, які в силу ч. 1 ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства. Крім того, існує ще декілька законів, у яких, поряд з іншими, містяться, зокрема, й такі положення, у яких обумовлюється особливий порядок притягнення до кримінальної відповідальності певної категорії осіб. Так, принцип недоторканості (імунітету) народних депутатів України, Президента України, судді гарантований у ст.ст. 80, 105, 126 Конституції України та закріплений у ст. 27 Закону України "Про статус народного депутата", ст. 15 Закону України "Про судоустрій", ст. 11, 13 Закону України "Про статус суддів" та іншими законами.

Таким чином, і на законодавчому рівні, і в теорії визнається існування "відсилки" – тобто безпосереднього (без наведення у тексті КК) посилання на дію норми (норм), яка (які) мають кримінально-правове значення. Ситуація з правовим імунітетом (у тому числі і міжнародно-правовим) у кримінальному праві носить саме такий характер – адже ні перелік осіб, наділених імунітетом в силу міжнародного або національного (конституційного) права, ні межі такого імунітету не визначені у кримінальному законі.

Отже, труднощі у сприйнятті кримінально-правових імунітетів, як матеріальних підстав, полягають у тому, що юридичний статус осіб по відношенню до яких діють "особливі правила" кримінальної відповідальності регламентуються не виключно кримінальним законодавством, а й іншими галузями права.

Буквальне тлумачення кримінального закону свідчить про те, що кримінально-правові питання про відповідальність осіб, наділених правовим імунітетом, вирішуються поза межами КК. Цей факт є безспірним. Оскільки питання про галузеву належність інституту правових імунітетів не знаходить однозначного рішення серед науковців, то прихильниками теорії, щодо його процесуальної належності, такий висновок може сприйнятись аксіоматично. Однак, чинний Кримінально-процесуальний кодекс (далі – КПК) України також не дає відповіді на питання про матеріально-правові підстави настання кримінальної відповідальності, щодо певної категорії осіб (спеціальних суб'єктів). Чому? Тому, що до предмета саме кримінально-правового регулювання відноситься визначення підстав та меж кримінальної відповідальності, а також підстав звільнення від кримінальної відповідальності. А порядок настання кримінальної відповідальності є кримінально-процесуальною категорією, оскільки його правовий зміст полягає у впорядкованій діяльності по реалізації вимог матеріального права. Саме діяльність, так як кримінальна відповідальність не може наставати об'єктивно, незалежно від свідомості та волі людей, тому більш коректним, гадається, є поняття "порядок притяг-

нення до кримінальної відповідальності”, а не “порядок настання кримінальної відповідальності”.

Правові імунітети іноді ототожнюють із звільненням від кримінальної відповідальності. Так, О.Г. Кибальник [12] та І.О. Єлізарова [13] пропонують наявність імунітету вважати nereабілітуючою підставою звільнення від кримінальної відповідальності.

Г.Б. Віттенберг вважає дипломатичний імунітет видом звільнення від кримінальної відповідальності [14]. Аналогічної думки дотримується І.Б. Колчевський [15].

Нерозповсюдження загальних підстав притягнення до кримінальної відповідальності на певні категорії осіб, наділених відповідно до міжнародного або національного законодавства імунітетом, має безпосереднє кримінально-правове значення, оскільки є особливою умовою притягнення до кримінальної відповідальності.

Безспірним є той факт, що юридична природа кримінально-правових імунітетів вимагає їх законодавчого закріплення у нормах кримінального права.

Отже, на підставі аналізу понять “кримінальна відповідальність” у матеріальному та процесуальному розуміннях, співвідношення понять “кримінальна відповідальність”, “підстава кримінальної відповідальності” та “правові підстави звільнення від кримінальної відповідальності” можна зробити висновок, що особливий порядок настання кримінальної відповідальності або особливий порядок звільнення від кримінальної відповідальності, в залежності від юридичного статусу особи, носить матеріальний характер.

Будь-які процесуальні правовідносини (процесуальні дії) є похідними від кримінально-правових (матеріальних) правовідносин, оскільки їх кінцевою метою є законна реалізація кримінальної відповідальності згідно настанов кримінально-матеріального права. Тому особливий порядок настання кримінальної відповідальності, при наявності імунітету, первісно носить кримінально-матеріальний характер.

Література

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: “Укр. енцикл.”, 1998. Т. 2: Д–Й. – 1999. – С. 668; Словарь иностранных слов и выражений / Авт.-сост. Е.С. Зеленович. – М.: 2002. – С. 230.
2. Колчевский И.Б. Действие уголовного закона по кругу лиц // Дис. канд. юрид. наук. – М., 2001. – С. 111.
3. Николаев А. Дипломатические привилегии и иммунитеты // Международная жизнь. – 1983. – № 8. – С. 152.
4. Левин Д.Б. Международное право, внешняя политика и дипломатия. – М., 1981. – С. 129
5. Кибальник А.Г. Иммунитеты в уголовном праве. – Ставрополь, 1999;
6. Лукашук И. Иммунитет в отношении уголовной юрисдикции // Российская юстиция. – 1998. – С. 4.
7. Гутник В. Деякі пропозиції щодо вдосконалення імунітету Президента України // Журнал “Юстиніан”. – 2007. – № 3.
8. Колчевский И.Б. Действие уголовного закона по кругу лиц. // Дис.канд.юр.наук. – М., 2001. – С. 108.
9. Колчевский И.Б. Действие уголовного закона по кругу лиц. // Дис.канд.юр.наук. – М., 2001. – С. 109.

10. Бажанов М.І. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ – Харків: Юрінком Інтер-Право, 2001. – С. 16-17.
11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої ст. 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканість) 27 жовтня 1999 р. // Вісник Конституційного Суду України. – 1999. – № 3. – С. 7-13.
12. Кибальник А.Г. Иммуниет в уголовном праве. Дисс. канд. юрид. наук. – М., 1999. – С. 18.
13. Слизарова И.А. Международно-правовые иммунитеты в уголовном праве. Дисс. канд. юрид. наук. – Ставрополь, 2004. – С. 138-140.
14. Виттенберг Г.Б. Вопросы освобождения от уголовной ответственности и наказания с применением мер общественного воздействия. Ч. 1. – Иркутск, 1970. – С. 18
15. Колчевский И.Б. Действие уголовного закона по кругу лиц. // Дис. канд. юрид. наук. – М., 2001. – С. 107.

Анотація

Остапенко Л.А. Імунітет – підстава звільнення від кримінальної відповідальності чи особливий порядок притягнення до кримінальної відповідальності? – Стаття.

Досліджено проблему розуміння природи правових імунітетів (у тому числі і міжнародних) у національному кримінальному праві, розуміння підстав та меж особливого порядку настання кримінальної відповідальності для осіб, наділених імунітетом у відповідності до положень як чинного законодавства, так і положень норм міжнародного права.

Ключові слова: імунітет у кримінальному праві.

Summary

Ostapenko L.A. Is immunity a foundation of release from criminal responsibility or special order of bringing in to criminal responsibility? – Article.

The problem of understanding the nature of the legal immunities (including the International ones) in the national Criminal Law, the backgrounds and boundaries of a special order of criminal liability attachment to persons having immunity in accordance with both the provisions of the current legislation and the norms of International law has been researched.

Key words: immunities, criminal law.

УДК 343.24

Ю.Ю. Коломиец

НАКАЗАНИЕ В КРУГОВОРОТЕ ФОРМ ПРАВЛЕНИЯ

Оказавшись в условиях экономического, политического и правового кризиса, волей неволей начинаешь вспоминать высказывания великих философов о круговороте форм правления и роли наказания как меры государственного принуждения способной удержать от совершения преступлений, в том числе преступлений против государственной власти и конституционного устройства.